

Uvođenje rodne perspektive u ekološki pokret Srbije

*Mapiranje zatečenog stanja i preporuke za urodnjavanje politika OCD u sektoru
zaštite životne sredine*

2020.

Sadržaj

Sadržaj	1
Akrоними	2
Uvod	3
Metodologija	4
Pojmovnik: početak promene je u znanju i jeziku	6
Rodna ravnopravnost i zaštita životne sredine	8
Kontekstualne zamke	12
Presek stanja: Srbija i rodna ravnopravnost	12
Ekonomsko osnaživanje žena: (ne)moguća slika budućnosti	13
Rodna ravnopravnost i perspektiva u radu OCD: šminka ili realno stanje?	17
Rodna ravnopravnost u ekološkom pokretu u Srbiji: rezultati istraživanja	23
Korak napred: primeri dobre prakse iz zajednice	28
Sačuvajmo planinske reke Kraljeva	28
Šuma peva	29
Pravo na vodu	29
Sačuvajmo zelenu Zvezdaru	30
Dve stolice i Majstorice	30
Socijalna preduzeća: nove politike (ženskog) udruživanja	31
Ko upravlja svetom: žene koje kreiraju nove političke mape	33
Aleksandrija Okasio-Kortez	33
Greta Tunberg	33
Sana Marin	34
Preporuke za zelenu žensku akciju	35
Preporuke za promene na nivou organizacije	35
Preporuke za podsticanje promena na nivou društva	37
Prilog 1	38
Primer prakse: preporuke za uvođenje rodne perspektive u politike u oblasti klimatskih promena	38

Akronimi

OCD: Organizacije civilnog društva

ROB: Rodno odgovorno budžetiranje

CEDAW: Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

COP: Svetske konferencije o klimatskim promenama (Climate Change Conference(s))

MDG: Milenijumski ciljevi razvoja

UNEP: Program Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine

Uvod

Ova publikacija je nastala u procesu mapiranja zatečenog stanja u oblasti rodne ravnopravnosti u funkcionisanju organizacija civilnog društva koje se bave životnom sredinom. Potreba za ovom studijom ogleda se u činjenici da uprkos tome tome što su žene prisutnije u ekološkom pokretu u odnosu na muškarce, one su retko vidljive u dokumentima organizacija koja su uglavnom pisana u muškom rodu, kao i u zbirnim imenicama – članovi, volonteri, zaposleni, i sl. – koje su etimološki imenice muškog roda, te samim tim žene čine nevidljivim.

Imajući to u vidu, studija je nastala sa ciljem osnaživanja žena u sektoru zaštite životne sredine kroz razvoj smernica i alatki neophodnih za razvijanje preporuka za urodnjavanje politika organizacija civilnog društva u sektoru životne sredine. Publikacija je utemeljena na rodnoj analizi podataka i potreba organizacija unutar ekoloških mreža organizacija civilnog društva koje su učestvovale u empirijskom istraživanju tokom jeseni 2020. godine. Istraživanje je sprovedeno za potrebe programa EKO-SISTEM Podrška reformama u zaštiti životne sredine, koji sprovode Mladi istraživači Srbije, uz podršku Švedske.

Metodologija

U cilju prikupljanja podataka o stepenu u kom se postulati i principi rodne ravnopravnosti primenjuju u ekološkom pokretu u Srbiji, kao i razvijanja adekvatnog seta preporuka za urođnjavanje rada organizacija civilnog društva, dizajnirano je i sprovedeno empirijsko istraživanje. Za potrebe istraživanja razvijena je kvalitativna metodologija u cilju prikupljanja podataka o vrednosnim stavovima članova i članica organizacija o rodnoj ravnopravnosti u njihovom svakodnevnom radu u OCD. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 28 organizacija koje su uključene u program EKO-SISTEM, što čini jednu četvrtinu ukupnog broja organizacija na projektu.

Reprezentativnost uzorka obezbeđena je putem pažljive selekcije organizacija, u čemu su glavnu ulogu imali sledeći parametri:

- geografska zastupljenost različitih regiona/gradova u kojima su organizacije registrovane i aktivne;
- veličina organizacije, sa akcentom na broj zaposlenih;
- nivo na kom su organizacije aktivne (lokalni, regionalni, nacionalni, internacionalni);
- dominantna delatnost organizacije.

Istraživanje se sastojalo iz dva dela – upitnik i dubinski intervju. Upitnik je poslužio kao inicijalni deo istraživanja, čiji je fokus bio prikupljanje osnovnih podataka o organizacijama, njihovom radu, informacijama o zaposlenima, kao i politikama organizacija, njihovim poljima delovanja i aktivnostima kojima se organizacije bave. Upitnik je popunilo svih 28 organizacija. Drugi deo istraživanja usledio je nakon obrade podataka prikupljenih iz upitnika, na osnovu kojih je dizajniran dubinski intervju. Intervju su obavljeni sa predstavnicima 12 organizacija, koji su odabrani na osnovu gore definisanih kriterijuma. Prilikom obrade podataka, primenjena je uporedna analiza koja

je omogućila da se dobijeni podaci stave u širi kontekst uvođenja rodne perspektive u politike i rad ekoloških organizacija u Srbiji.

Imajući u vidu da je ovo jedna od retkih inicijativa analize rodne ravnopravnosti u ekološkom pokretu u Srbiji, ovo istraživanje se fokusiralo na identifikovanje vrednosnih stavova članova organizacija, pre nego na prikupljanje statističkih podataka. Iako će u rezultatima istraživanja biti izneta poređenja u brojkama, korišćenje statistika u daljem tekstu je prisutno pre svega u cilju iznošenja relevantnih zapažanja, a na osnovu iznetih vrednosnih stavova članova i članica organizacija koji su učestvovali u istraživanju.

Kako predstavlja studiju zatečenog stanja stepena rodne osjetljivosti u OCD koje se bave životnom sredinom, ova publikacija biće jedna od polaznih tačaka za formulisanje indikatora uspešnosti, kao i praćenja ciljanih promena i napretka koji se очekuje da aktivnosti u okviru programa EKO-SISTEM doprinesu.

U skladu sa tim, publikacija je organizovana tako da prikaže rezultate istraživanja o zatečenom stanju rodne osjetljivosti sa jedne, nastavlja sa uvođenjem rodnog i feminističkog pojmovnog okvira sa druge, da bi se završila analizom primera dobre prakse sa teritorije Srbije i listom preporuka za urodnjavanje politika i aktivnosti OCD koje se bave životnom sredinom. Ovim putem очekujemo da ova publikacija postane temelj za merenje napretka u urodnjavanju i izgradnje interdisciplinarnog pristupa zaštiti životne sredine, na putu ka ispunjavanju obaveza Srbije u Poglavlju 27 i pridruživanja Evropskoj Uniji.

Pojmovnik: početak promene je u znanju i jeziku

Neophodan je kratak osvrt na osnovnu terminologiju koju koristimo o (u) rodnoj ravnopravnosti i njihovom definisanju. **Pol** se odnosi na biološke karakteristike muškarca i žene, uključujući genetiku, anatomiju i fiziologiju. **Rod** je socijalna konstrukcija polnosti. Rod i **rodne uloge** se odnose na društvenu predstavu načina na koji se od devojčica i dečaka, ili žena i muškaraca, očekuje da se ponašaju i da budu tretirane/i. Rodne uloge u velikoj meri definišu svakodnevni život pojedinca ili pojedinke, imajući veliki uticaj i na njene/negove šanse za zaposlenje, pristup javnim servisima i uslugama, bezbednost, udeo u procese odlučivanja, pristup znanju i resursima. Ispoljavanje roda, kao kod rodnih uloga, predstavlja javnu manifestaciju **rodnog identiteta**.

Urodnjavanje je proces procene uticaja na žene i muškarce bilo koje planirane akcije, uključujući zakone, politike ili programe, u svim oblastima i na svim nivoima. Urodnjavanje je strategija za uključivanje prioriteta i iskustava, kako žena tako i muškaraca, u dizajn, implementaciju, praćenje i evaluaciju politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama (i u ekologiji), kako bi i žene i muškarci imali jednaku korist od njih i kako ih ne bismo nejednako tretirali. Krajnji cilj strategije i akcije je postizanje rodne ravnopravnosti.¹

Rodna ravnopravnost podrazumeva ravnopravnu vidljivost, osnaženost i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života. Ona predstavlja uslov ili stanje koje pruža ženama i muškarcima jednaku dostupnost ljudskih prava, društveno vrednovanih dobara, resursa, omogućavajući im iste mogućnosti i potencijale da doprinesu i koriste, u svim sferama društva (ekonomskoj, političkoj, socijalnoj, i kulturnoj). Ravnopravnost ne znači da su žene i muškarci isti ili treba da postanu isti, već da njihovo uživanje prava,

¹

https://inovacije.klimatskepromene.rs/wp-content/uploads/2018/01/Rodna_ravnopravnosti_klimatske_promene.pdf, pristupljeno 05.01.21.

mogućnosti i životnih šansi nije ograničeno ili ne zavisi od toga da li su rođeni kao žensko ili muško.

Rodni stereotipi su pojednostavljene i često mentalno iskrivljene slike, ogledalo su različitih predrasuda koje subjekt ili grupa razvija u odnosu na rasu, naciju, pol, uzrast, religiju drugog subjekta ili grupe. Pojmom rodni stereotipi opisuju se opšte prihvaćena, najčešće netačna stanovišta, koja se vezuju za muški, odnosno ženski rod. Osim toga, rodni stereotipi utiču na nejednaku raspodjelu moći i resursa između žena i muškaraca u svim oblastima života i na taj način ograničavaju njihove istinske ljudske potencijale.

Rodna jednakost dovodi do ravnopravnosti! Jednakost znači da postoji potreba da se nastavi sprovođenje diferencijalnih aktivnosti za rešavanje istorijskih nejednakosti među muškarcima i ženama i postigne ravnopravnost polova! „*Politika jednakih mogućnosti podrazumeva ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim fazama planiranja, pripreme, donošenja i sprovođenja odluka koje utiču na položaj žena i muškaraca*“ (Ramšak).

Rodno odgovorno budžetiranje predstavlja uvođenje načela rodne ravnopravnosti u budžetski proces, odnosno alat koji OCD ima na raspolaganju da osigura da budžet i politike organizacije ne reprodukuju patrijarhalne vrednosti i rodnu neravnopravnost unutar OCD, već da kroz nju, doprinose osnaživanju žena i razvoju ravnopravnijeg društva za žene i muškarce.

Rodno zasnovana diskriminacija jeste svako neopravданo razlikovanje, nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), na otvoren ili prikriven način, u odnosu na lica ili grupe lica, kao i članove njihovih porodica ili njima bliskih lica zasnovano na polu, odnosno rodu, u: političkoj, obrazovnoj, medijskoj, ekonomskoj, socijalnoj, bezbednosnoj, ekološkoj, kulturnoj, sportskoj oblasti, kao i u oblasti javnog oglašavanja i drugim oblastima društvenog života.

Rodna ravnopravnost i zaštita životne sredine

Feministička politika od svog nastajanja proizvodi različite strategije u procesu i borbi za emancipaciju žena, ali uspostavlja i politički model društvene solidarnosti sa drugima izloženim sistemskoj opresiji (huks, 2006). Iako ovo jeste paradigma feminističkog delovanja, sama delovanja bila su i jesu različita. *"Feminističko delovanje nije ni zadan način ponašanja, a niti esencijalni atribut žena, a istorijski gledano, inventivni su načini kako feminizam proizvodi političke subjekte"* (Kašić). Temelj svake feminističke prakse bila je i ostala solidarnost i etika brige u odnosu na Druge, u koje je uvek upisano manje vrednosti i manje moći u jednoj zajednici.

Zahvaljujući feminističkom pokretu, ženskom građanskom aktivizmu unutar ekološkog pokreta i razvoju teorijskog diskursa feminizma, pojavili su se različiti glasovi žena u odnosu na problem održivosti i zaštite životne sredine poznate kao ekofeminizam ili ekološki feminism. Ekofeminizam se pojavio sredinom 1970-ih godina i nalazi se na preseku feminističkih istraživanja i ekologije. Ekofeminizam je teorija ili skup teorija koje obezbeđuju znanja, iskustva i povezivanje različitih praksi opresija, i istovremeno obezbeđuje mobilizaciju i akciju, odnosno predstavlja društveni pokret. "Etikete" nisu ono bitno, već je "ono što se nalazi u dubini", to jest bitna je "odbrana zemlje i, s druge strane, emancipatorski proces žena koje se predstavljaju i potvrđuju kao ključne akterice u obrani i zaštiti života" (Herrero). Kombinujući reči ekologija i feminism, ekofeminizam obuhvata ideju da su potčinjavanje žena i potčinjavanje i uništavanje prirode blisko povezani. Elementi feminističkog pokreta, mirovnog pokreta i pokreta za zaštitu životne sredine i zelenog pokreta mogu se videti u ekofeminizmu, koji je fokusiran na analizu uzroka (neoliberalna ekonomija i patrijarhat) međusobno povezanih oblika ugnjetavanja i eksploatacije žena i prirodnog okruženja.

U okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o Klimatskim promenama (eng. *United Nations Framework Convention on Climate Change* - UNFCCC), klimatske promene su definisane kao promene klima izazvane direktno ili indirektno ljudskom aktivnošću, koja utiče na sastav atmosfere i doprinose prirodnoj promenljivosti klime. Na prvi pogled, povezivanje zaštite životne sredine i roda, odnosno rodne ravnopravnosti, deluje nelogično. Kada govorimo o zaštiti životne sredine, pre svega razmišljamo o tehničkim/tehnološkim aspektima i procesima, koje OCD adresira u svojim aktivnostima, dok se ulogom čoveka bavimo na nivou edukacije u cilju iniciranja promena navika i podizanja svesti u društvu. Međutim, sa pojavom ekofeminizma, pitanje rodne ravnopravnosti nametnulo se ekološkom pokretu u dovoljnoj meri da inicira sprovođenje niza istraživanja koji su za cilj imali prikupljanje rodno osjetljivih podataka i analizu potreba muškaraca i žena u različitim aspektima zaštite životne sredine, klimatskih potreba i ekoloških katastrofa.

Na ovom mestu, važno je naglasiti da u svim državama klimatske promene imaju veći uticaj na one marginalizovane društvene grupe koje se u svakodnevnom životu oslanjaju na prirodne resurse. *“Žene često igraju ulogu vođa ili preuzimaju vođstvo u promovisanju ekološke etike, smanjenju korišćenja resursa, te ponovnom korišćenju resursa i recikliraju resursa, čime se na najmanji nivo svodi količina otpada i preterana potrošnja. Žene imaju posebno moćnu ulogu u uticaju na donošenje odluka vezanih za održivu potrošnju. Pored toga, ženski doprinos upravljanju životnom sredinom, uključujući kampanje među omladinom i širokim narodnim masama za zaštitu životne sredine, često se odigrava na lokalnom nivou, gde je najpotrebnija i najpresudnija decentralizovana akcija”* (Pekinška platforma). Sa druge strane žene se obično suočavaju sa većim rizicima i većim socijalnim opterećenjima usled klimatskih promena posebno sa feminizacijom siromaštva na globalnom nivou.

Prepoznavanje veze između zaštite životne sredine i rodne ravnopravnosti ozvaničeno je usvajanjem Akcionog plana za rodnu ravnopravnost na Konferenciji o klimatskim promenama (COP 23) u Bonu 2017. godine. Ovaj dokument je tako postao jedan od najboljih primera osnaživanja žena u ekološkom pokretu. Naime, njime je prepoznata

krucijalna uloga žene u klimatskim promenama, kojoj se ovim putem diskurs tradicionalno marginalizovanog subjekta (političke) akcije menja i ona postaje prepoznata (i vidljiva) kao novi faktor u borbi protiv klimatskih promena.

Diskrepancija koja postoji između činjenice da svega 13.8% vlasnika zemlje na planeti su žene, sa jedne, i toga da žene provode u proseku duplo više sati obavljajući neplaćeni kućni rad i vodeći brigu o porodici, sa druge strane, najbolje oslikava barijere sa kojima se žena suočava u društvu. Prateći ove dve činjenice, zaključujemo da je žena, kroz svoj rad u poljoprivredi, brigu o porodici i domaćinstvu, ta koja će razviti dublji odnos prema zaštiti životne sredine, prvenstveno prema reciklaži, zagađenju vode i zemljišta.

Svakodnevni kontakt sa hemijskim zagađivačima koje koristi u domaćinstvu i u uzgajanju biljnih i životinjskih kultura za ljudsku ishranu, te upravljanje otpadom, učinilo je to da kampanje za podizanje svesti o zaštiti životne sredine, kao i mnogobrojni edukativni programi na svim nivoima društva, postanu razlog zašto je žena prepoznata kao novi agens promene u borbi za očuvanje planete.

Zaključak koji se sam nametnuo istraživačima u ovom sektoru jeste da su žene razvile osećaj primarne odgovornosti za prirodne resurse planete. S obzirom na njihovu jedinstvenu ulogu u društvu, koja je direktna posledica patrijarhatnog vrednosnog sistema, žene su razvile osećaj primarne odgovornosti za prirodne resurse planete. One su vremenom stekle znanja i iskustva kojim značajno mogu uticati na očuvanje i obnavljanje resursa, a kroz mnogobroje akcije, uspele su da demonstriraju i set liderskih i organizacionih veština u mobilizaciji lokalnih zajednica u cilju prepoznavanja problema sa kojima se zajednica suočava, te njihovom rešavanju. Samim tim, neophodnost ulaganja u prevazilaženje i rušenje barijera koje ih sputavaju na ovom putu nameće se kao jedan od prioriteta društva. Osnaživanje žena, njihova dodatna edukacija i prekvalifikacija, te sticanje tehničkih i menadžerskih veština i znanja, prepoznati su kao glavni put ka uključivanju žena u donošenje odluka i kreiranje politika o životnoj sredini na svim nivoima. Međutim, globalna slika nam pokazuje da smo još uvek daleko od ravnopravnosti. Na svetskom nivou samo 12% ministarstava za zaštitu životne sredine

predvode žene (podatak iz 2015. godine). U Svetskom veću za energiju, svaki nacionalni odbor ima predsedavajućeg i sekretara koji zastupaju nacionalne interese. Studija o životnoj sredini i rodnoj ravnopravnosti koja je obuhvatila 92 nacionalna odbora utvrdila je da su samo 4% predsedavajućih i 18% sekretara žene, odnosno, 96% vodećih glasova o nacionalnim energetskim potrebama su muškarci.²

Dugogodišnja feministička praksa je pokazala kako se javne politike i usluge mogu kreirati drugačije i zato je važno otvarati prostor za glasove žena. Danas je važno da sve i svi kao istraživači i istraživačice, aktivisti i aktivistkinje, budemo fokusirani/e na unapređenje vidljivosti i uticaj žena u javnom prostoru, institucijama, kao i da kontinuirano proizvodimo uticaj na kreatore javnih (i zelenih) politika da preuzmu odgovornost u ostvarenju rodne ravnopravnosti i ženskih prava kroz promenu raspodele moći u društvu.

² Podaci preuzeti iz studije Rodna ravnopravnost i klimatske promene, navodi prema Global Gender and Climate Alliance <http://wedo.org/wp-content/uploads/2016/11/GGCA-RP-FINAL.pdf>

Kontekstualne zamke

Presek stanja: Srbija i rodna ravnopravnost

U Srbiji nakon 2000. godine intenzivno se odvija proces senzibilizacije javnog prostora za politike rodne ravnopravnosti, kroz stvaranje zakonskog okvira formatirajući svoj rad kroz dokumenta i institucije Ujedinjenih nacija, pre svega Povelje o ljudskim pravima UN, Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Pekinške deklaracije i Platforme za akciju, Milenijskim ciljevima razvoja i sl. Prenos evropskih direktiva o rodnoj ravnopravnosti u nacionalno zakonodavstvo je politički instrument koji je svrhovit jedino u slučaju *de iure* i *de facto* primene. U drugom slučaju, jedino instrumentalizovane u prividnom procesu demokratizacije društva biće žene. Vlade Republike Srbije (u periodu od 2000. do 2015.) su gradile institucionalne mehanizame za rodnu jednakost i unapređenje položaja žena i donele set zakona i strategija. Nacionalne izvore rodne ravnopravnosti predstavljaju Ustav Republike Srbije, zakoni, ali i podzakonski pravni akti. Ustav Republike Srbije (usvojen 2006. godine) daje zakonski osnov za uvođenje i uređivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji i ustanovljava ravnopravnost polova kao osnovno ustavno načelo. Početkom 2009. usvojena je Prva Nacionalna strategija za unapređenje položaja žena i rodnu ravnopravnost 2010-2015. Tada je predstavljala Vladin dokument na osnovu kojeg će se razvijati dalje aktivnosti u pravcu poboljšanja rodne ravnopravnosti. Tim sistemskim dokumentom se utvrđuje celovita i usklađena politika države u cilju eliminisanja diskriminacije žena, poboljšanja njihovog položaja i integrisanja principa rodne ravnopravnosti u sve oblasti delovanja institucija sistema, kao jedan od elemenata modernizacije i demokratizacije društva, u cilju bržeg, ravnomernijeg i efikasnijeg društvenog razvoja. U januaru 2016. izglasana je nova Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine. Nakon više od tri godine rada na Zakonu o rodnoj ravnopravnosti i nakon što je u februaru 2016. tadašnja Vlada

podržala rigorozniju verziju nacrta Zakona, Srbija još uvijek čeka na izmene postojećeg Zakona o ravnopravnosti polova. Ženske grupe i aktivistkinje u više svojih nalaza iznose tvrdnje da izmene neće doneti suštinske promene, koje će unaprediti prava i položaj žena u Srbiji.

Bez obira na formalne institucionalne i zakonske pomake, pitanje položaja žena se iznova marginalizuje i na političkoj agendi i u medijskom/javnom diskursu u okviru kojih se nalazi na samom dnu prioriteta. Problemi koji danas okružuju žene - potplaćenost i eksploatacija na tržištu rada, pravo na izbor, nasilje nad ženama, rodni jaz u obrazovnom sistemu, trgovina ženama i prostitucija, diskriminacija, seksizam – pokazuju da bez obzira na kontinuirano delovanje feminističkih organizacija, kao i prisustvo žena u politici ovi društveni problemi i dalje nisu rešeni. Sa druge strane, veći broj žena u političkoj i javnoj sferi jeste osnovni preduslov, ali ne i dovoljan uslov da bi politika bila drugačija. Iako danas većina političkih partija ima ženske predstavnice u izvršnim telima, njihova realna participacija u procesu donošenja odluka, uticaj i moć su niski. Integraciju feminističkih politika (pravo na izbor, pravo na život bez nasilja, jednaku plaćenost na tržištu rada) koriste i „umivene“ desničarske partije, na taj način mobilizirajući veći broj žena u svoje redove, ali ne primenjujući ih univerzalno nego samo na politički podobne žene iz vlastitih redova. Jedno od ključnih pitanja je da li žene u politici promovišu vlastitu političku misiju i praksu i da li medijske i javne poruke kreiraju nezavisno u odnosu na ideologije političke partije kojoj pripadaju.

Ekonomsko osnaživanje žena: (ne)moguća slika budućnosti

Iako žene čine polovicu stanovništva, one su manjina među zaposlenima i predstavljaju diskriminisanu grupu na tržitu rada. „*Stopa zaposlenosti muškaraca (50,0%) je značajno viša od stope zaposlenosti žena (35,0%). Stopa aktivnosti muškaraca radnog uzrasta (15-64) takođe je viša (69,9%) od stope aktivnosti žena (53,8%). Stopa zaposlenosti žena starosti 25 do 54 godine je za 14 % manja u odnosu na stopu zaposlenosti muškaraca iste starosti (56% prema 70%). Na rukovodećim i funkcionerskim pozicijama je dvostruko*

više muškaraca (57,568) nego žena (25,772). Žene se znatno ređe javljaju na poziciji nosioca/nositeljke gazdinstva nego muškarci. Na nivou cele Srbije, one su zastupljene među nosiocima/nositeljkama gazdinstva sa 17,3%. Žene su znatno ređe nego muškarci vlasnice imovine koja predstavlja značajan ekonomski kapital, stanova, poslovnog prostora, zemljišta i sl"³. U poslednjoj deceniji Vlade Republike Srbije su donele set zakona, akcionalih planova, strategija, u kojima je prisustvo žena formalno dekorativnog karaktera i rezultat je pritiska, a ne refleksija vladajućeg vrednosnog sistema i politika. Ovo je dokumentovano u savremoj srpskoj stvarnosti kroz rodnu segregaciju rada, pritisak na reproduktivna prava žena, retradicionalizaciju rodnih uloga kroz različite socijalne, političke i kulturne aktivnosti. „Državni socijalni servisi se povlače, a na njihovo mesto dolaze žene, preuzimajući sve veću količinu rada, neophodnog za održanje života a koji se kao takav ne prepoznaće (od održavanja domaćinstva, preko brige o deci, pa do sve češće brige o starijim članovima porodice)” (Vilenica 2012). Žene su prve koje ostaju bez posla i postaju prekarne radnice u polju nesigurnih i povremenih zaposlenja. Mogući ekonomski odgovori u transformaciji sistema su veća budžetska izdvajanja za aktivne mere na tržištu rada, u okviru kojih bi se povećalo zapošljavanje žena, umanjio period čekanja na prvo zaposlenje i motivisalo kroz niz stimulativnih mera zapošljavanje žena starijeg doba i onih iz marginalizovanih društvenih grupa. Mere za ekonomsko osnaživanje žena podrazumevaju nove modele udruživanja kao što su socijalna preduzeća i zadruge, (ekonomsko) obrazovanje za pristup tržištu u konkurentnim i ravnopravnim uslovima, povećanje ženskog vlasništva, korišćenja i kontrole imovine. Žene nemaju zemljište u posedu ali to nije dovoljno za razumevanje i opravdanje njihovog drugorazrednog položaja. Važno je da mapa delovanja ima dva pravca: dugoročno podsticati povećanje vlasništva nad zemljom, a kratkoročno podsticati ekonomске aktivnosti žena na selu, u poljoprivredi i izvan nje, koje se mogu odvijati na manjim posedima (bio bašte, plastenici), ili manjim objektima (na primer kroz obnovu, zakup ili kupovinu starih i napuštenih imanja). Dodatno zemljište koje se daje u zakup potrebno je da bude dostupno i ženama u poljoprivredi.

³ Podaci preuzeti iz Nacionalne strategije za zapošljavanje od 2011 do 2020

http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/302_nacionalna_strategija_zaposljavanja_2011-2020.pdf,
pristupljeno 28. januara 2021.

Položaj žena

Šta kažu statistike?

Žene imaju manje finansijskih resursa za ulaganje u nove tehnologije.

Žene više koriste javni prevoz.

Žene su generalno siromašnije.

⇒ Žene su izloženije riziku od energetskog siromaštva.

⇒ Žene ne učestvuju jednako u procesima donošenja odluka i na tržištu rada...

...što je razlog za održavanje nejednakosti i često sprečava žene da u potpunosti doprinose planiranju, kreiranju i sprovođenju politika vezanih za klimatske promene.

Doprinos žena u proizvodnji hrane, upravljanju zajednicom, prirodnim resursima i biodiverzitetom, edukaciji dece i brizi o porodici je ključan za razvoj.

One su sakupljači goriva i vode za svoje porodice, a korisnici energije za pripremu hrane i negu bolesnih. U zemljama u razvoju, one se značajno angažuju u poljoprivrednoj proizvodnji, kako plaćenoj tako i neplaćenoj.

Preduzetništvo žena predstavlja mogućnost za ekonomski razvoj i ostvarivanje boljeg ekonomskog položaja žena, kao i unapređenje politika rodne ravnopravnosti.

Obrazovanje i ekonomski potencijal žena nisu prepoznati kao jedan od ključnih elemenata socijalno-ekonomskog progresa – tek oko 38% žena starih 15 i više godina je zaposleno naspram 52% muškaraca. Ekonomsku poziciju žena određuju uslovi na tržištu rada (izrazito niske stope zaposlenosti žena a visoke stope nezaposlenosti), kao i nepovoljna poslovna klima – administrativne barijere, korupcija, neefikasne regulacije i sprovođenje propisa (Kočićova, Tartalova 2010). Sa druge strane, kontinuirana retradicionalizacija i repatrijarhalizacija iznova marginalizuje značaj i ulogu žena i isključuje ih iz polja moći i uticaja, kao što su finansije i politika. Mere za ekonomsko osnaživanje žena podrazumjevaju nove modele udruživanja kao što su socijalna preduzeća i zadruge, (ekonomsko) obrazovanje za pristup tržištu u konkurentnim i ravnopravnim uslovima, povećanje ženskog vlasništva, korišćenja i kontrole imovine. Socijalna preduzeća tek su u skorije vrijeme prepoznata kao pravni model udruživanja, koji ima politički potencijal kojim se smanjuju negativne konsekvene tranzicije i doprinosi većoj mogućnosti zapošljavanja. Programi koji imaju udružene ekonomске i socijalne ciljeve, kroz različite oblike proizvodnje ili davanja socijalnih usluga, nalazimo u radu udruženja građana, socijalnih preduzeca ili novih oblika zadrugarstva. Pokretanje socijalnih preduzeća i kooperativa treba da donese povećanju broja zaposlenih i angažovanih žena, smanjenju siromaštvu, ali ne kroz pasivnu pomoć nego aktivno učešće u javnoj sferi i pronalaženje alternativnih ekonomskih modela. Novi oblici ekonomskog udruživanja utemeljenih na solidarnosti i etici brige pojavljuju se kao jedan od mogućih odgovora u svetu u kojem traje intenzivan proces feminizacije siromaštva.

Rodna ravnopravnost i perspektiva u radu OCD: šminka ili realno stanje?

Rodna ravnopravnost se, kako u javnim politikama društva, tako i u političkim dokumentima organizacija, često svodi na 'podrazumevanje', koje je bazirano pre svega na korišćenju rodno neosetljivog govora. Ovakav pristup radu je ono što na prvom mestu dovodi do nevidljivosti žene i njenog doprinosa radu organizacije. Dokumenti koji nigde ne navode rodnu ravnopravnost nisu rodno neutralni, kao što je često tvrdnja onih koji ih pišu, već naprotiv – rodno slepi.

Jedan od prvih i najjednostavnijih koraka ka uvođenju i/ili povećanju stepena rodne ravnopravnosti unutar organizacije jeste korišćenje rodno osjetljivog govora.

Dovoljno je da se sva zvanična dokumenta organizacije u kojima su definisane uloge svih angažovanih u organizaciji rodno senzibiliše korišćenjem oba roda, gde god je to moguće.

Za uključivanje rodne perspektive u rad OCD, osim razvijanja strateškog okvira, smernica i alata, neophodno je i da oni koji kreiraju i sprovode politike povećaju osnovno znanje i razumevanje o polu, odnosno rodu i rodnim ulogama u društvu, njihovoj vezi sa zaštitom

životne sredine, uvođenju rodne perspektive i primeni rodno odgovornog budžetiranja u praksi.

Kontinuirana edukacija članova i članica upravnih odbora i osoba na vodećim pozicijama, kao angažman novih članova i članica organizacija čiji se angažman ogleda u praćenju i prenošenju znanja iz oblasti rodne ravnopravnosti, jedan je od koraka koji će obezbititi porast stepena rodne ravnopravnosti unutar OCD.

Nejednako učešće žena u procesima donošenja odluka i kreiranju politika unutar organizacija jedan je od najboljih pokazatelja u kojoj meri je rodna ravnopravnost zastupljena u organizaciji. Stepen aktivnog učešća žena u kreiranju politika i donošenju odluka u organizaciji u velikoj meri preslikava odnose unutar društva. U društvima u kojima dominira patrijarhalni sistem vrednosti, žene su često manipulisane, marginalizovane ili iskorišćene u promotivne svrhe. Nekada nije dovoljno samo imati žene prisutne u timu, već je neophodno analizirati koliko prostora imaju da iskažu svoje mišljenje. Ovo najbolje oslikava adaptirana Lestvica participacije mladih, koju je kreirao Rodžer Hart (1992)⁴. Hartova lestica pokazuje osam nivoa participacije, pri čemu se prva tri nivoa ne smatraju aktivnim vidom participacija, već korišćenjem žena u svrhe

⁴ Adaptirano za potrebe publikacije od strane autora i autorke publikacije.

promocije organizacije i prikazivanja iskrivljene slike o stepenu rodne ravnopravnosti u organizaciji.

Identifikovanje stepena participacije žena u različitim situacijama i na različitim angažmanima unutar organizacije, predstavlja dobru inicijativu za identifikovanje stepena rodne ravnopravnosti unutar organizacije i uvođenje neophodnih promena za uklanjanje barijera koje sprečavaju žene da se popnu na više nivoe Hartove lestvice.

-
1. MANIPULACIJA: ŽENA SE DOBROBITI ORGANIZACIJE
 2. DEKORACIJA: ŽENA JE SAMO DEKORACIJA
 3. TOKENIZAM: UKAZUJE SE NA PRISUTNOST ŽENE, ALI NJEN ZNACAJ JE SAMO SIMBOLICKI
 4. ŽENA JE POSTAVLJENA NA ODREĐENU AKTIVNOST I OBAVESTENA O SVOJOJ ULOZI
 5. ŽENA SE KONSULTUJE PRILIKOM DONOSENJA ODLUKA
 6. MUŠKARAC INICIRA AKTIVNOSTI, ALI I DELI ODLUKE SA ŽENOM
 7. ŽENA INICIRA I SPROVODI AKTIVNOST
 8. MUŠKARAC I ŽENA JEDNAKO UCESTVUJU U PROCESU DONOSENJA ODLUKA

Jedan od glavnih pokazatelja rodne nejednakosti unutar organizacija civilnog društva jeste volonterski rad. Prema rezultatima više istraživanja Evropske Komisije o volonterskom radu sprovedenih u okviru programa Erazmus+, zaključak je da je broj volonterki unutar organizacija značajno veći u odnosu na broj volontera i da broj volonterki doseže cifru od 65-75%. Ovo utiče na kreiranje slike o volonterskom radu kao pretežno ženskoj aktivnosti, što se povezuje sa tradicionalnom slikom o ženi kao onoj koja vodi brigu i pruža negu, kao i pitanju stepena moći koja je stereotipno predstavljena kao sfera interesovanja muškarca.

Potencijalna rešenja za ovaj problem uključuju uvođenje muških rol modela za mlade volontere, koji bi ih podstakli u aktivnijoj participaciji u volonterskim aktivnostima, zatim, uvođenje sistema nagrađivanja i prepoznavanja rada mladih volonterki kroz promovisanje na mesta liderki budućih aktivnosti i pružanje mogućnosti daljih obuka, te prioritet prilikom zapošljavanja.

Česta greška koju organizacije prave kada je u pitanju rodna ravnopravnost dešava se prilikom pisanja projekata. Na sve prisutnije pitanje mera koje organizacija planira da implementira na projektima kako bi promovisala rodnu ravnopravnost, organizacije navode obezbeđivanje jednakog broja učesnica i učesnika, eksperata i ekspertkinja,

sagovornika i sagovornica. Iako ovo jeste bitan faktor, ovim se ne postiže rodna ravnopravnost, već rodni balans.

Ukoliko se prisetimo Hartove lestvice participacije, uviđamo da jednak broj žena i muškaraca uopšte ne mora da znači postojanje rodne ravnopravnosti. Dakle, rodni balans ne doprinos nužno rodnoj ravnopravnosti, te ga samim tim nije uvek vredno spominjati. Umesto jednakog broja učesnika i učesnica, jasno definisanje uloga žena i elaboracije u kojim sve elementima kreiranja i implementacije projekta će biti uključene i u kojoj meri, kreiraće mnogo jasniju sliku o stepenu rodne ravnopravnosti koji naš projekat ima. Što su žene više na lestvici participacije, to je i stepen rodne ravnopravnosti viši.

Rodna ravnopravnost u ekološkom pokretu u Srbiji: rezultati istraživanja

Ravnopravnost žena i muškaraca i politike jednakih mogućnosti neophodni su za postizanje ravnoteže u odnosima žena i muškaraca. Ukoliko nemaju jednake uslove i mogućnosti za ekonomsku nezavisnost i uticaj na kreiranje politika, sve druge mere za unapređivanje ravnopravnosti polova neće biti dovoljne, a često ni moguće.

Uprkos činjenici da se ekonomski položaj žene i rodna neravnopravnost globalno tretiraju kao oblast neravnopravnosti, o učešću žena u procesima odlučivanja se govorilo pre svega u feminističkim krugovima, rodnim i ženskim studijama i mehanizmima za rodnu ravnopravnost. U široj javnosti, tema postaje prisutna u medijskom i javnom narativu tek poslednjih nekoliko godina.

Podaci dobijeni tokom istraživanja sprovedenog u okviru projekta EKO SISTEM, na kom je učestvovalo 28 organizacija sa teritorije cele Srbije, potvrđuju da je to slučaj i u ekološkom pokretu. Istraživanje koje je sprovedeno sa OCD aktivnih u ekološkom pokretu u Srbiji sastojalo se iz dva dela – upitnika koji su pojedinci i pojedinke iz organizacija popunjavali samostalno i intervju sa jednim od eksperata angažovanih na projektu. Upitnik je popunilo 28, dok je u dubinskom intervjuu, koji je korišćen za kontrolu podataka, kao i prostor za produbljivanje određenog broja tema, te sticanje uvida u vrednosti stavove predstavnika organizacija, učestvovalo 12 organizacija.

Jedan od najupadljivijih rezultata jeste da rodna ravnopravnost kao tema nije prepoznata kao dovoljno značajna u sektoru, kao i da je jako mali broj organizacija u jako maloj meri ili nikada obrađivao temu rodne ravnopravnosti sa svojim članovima ili unutar samog kolektiva. Ispitanici i ispitanice koji su učestvovali u intervjuu, navode različite razloge za to:

- nerazumevanje povezanosti zaštite životne sredine i rodne ravnopravnosti;
- nedostatak vremena i resursa za bavljenje dodatnim temama koje se ne tiču direktno zaštite životne sredine;
- opterećenost članova organizacija drugim angažmanima i njihov prevashodno volonerski angažman u sektoru zaštite životne sredine.

Prisustvo visokog stepena patrijarhalnosti kod ispitanika i ispitanica uočava se kod pripadnika oba pola. Ustaljeno je verovanje kod većine ispitanika i ispitanica da je rodna ravnopravnost tema koja se sve više “forsira”, kako u društvu, tako i u samom pokretu, što “povećava otpor” i izaziva “odbojnost” prema temi.⁵ Prema rečima jednog od ispitanika, njegova organizacija ne forsira ni jednu posebnu grupu, te da je svako forsiranje neprirodno, kao i da nametanje stavova i vrednosnih okvira neće dovesti do društvenih promena *“preterano forsiranje koje može imati ili već ima kontraefekat i povećanu netrpeljivost prema feministkinjama i feminizmu”*⁶.

Ovaj argument, koji je bio jednako prisutan kod ispitanika i ispitanica, upućuje na mehanizme koje patrijarhalni sistem koristi u sopstvenom očuvanju, kreirajući strah od “agresivnih žena koje više ne žele da se bave porodicom i njihovo fokusiranje na rad sopstvene karijere, brisanje tradicionalnih rodnih uloga, te nastanka novog muškarca bez autoriteta”⁷. Ovim putem stižemo i do tvrdnje da su “muškarci ti koji postaju sve ugroženiji”, kao i taj da “pitanje rodne ravnopravnosti se ne bavi podjednako ženama i muškarcima, na uštrb muškaraca, pri čemu se muškarac gubi kao muškarac”⁸. Konačno, prisutno je i uverenje da se “najveća greška civilizacije dogodila kada je žena obukla pantalone”, jer je time narušena tradicija postavke gde je “muškarac mužjak koji obezbeđuje lovinu, dok je žena ženka koja se bavi ognjištem” i postavljanje pitanja “ko će da se bavi decom i porodicom”⁹.

⁵ Dušan Milojević, 2020: Mapiranje zatečenog stanja rodne ravnopravnosti u OCD u Srbiji.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

Kada su pitanju ženski stavovi o rodnoj ravnopravnosti, ne dovodi se u pitanje aktivnog učešća u društvu. Ispitanice imaju jasan stav da su žene prisutne i zainteresovane za aktivnu participaciju, kao i da su vrlo svesne barijera na koje nailaze baveći se zaštitom životne sredine. Ispitanice navode situacije u kojima "moraju da rade duplo više od svojih kolega, kako bi se njihov doprinos jednak vrednovao, ali čak ni tada to nije u potpunosti jednak tretman"¹⁰. Takođe, prilikom predstavljanja svog rada, one pribegavaju strategijama koje bi ih izjednačile sa svojim kolegama, "putem planiranja redosleda izlaganja predloga lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj upravi", kao i "obraćanju pažnje na lični imidž, odnosno boje koje koriste u odevanju i odabiru šminke prilikom javnih nastupa ili susreta sa vlastima"¹¹.

Drugi dominantan stav koje su ispitanice usvojile i gotovo bez izuzetka iskazuju kada se postavi pitanje veze rodne ravnopravnosti i zaštite životne sredine, jeste stav o sličnosti uloga žene i planete. Stavom da "*žena, kao i planeta, imaju ulogu stvaranja novog života, kao i kasnije brige o istom, jednak se brzo adaptirajući na nove izazove i opasnosti*"¹² direktno se potkrepljuje viđenje žene očima patrijarhalnog društva, pripisujući joj primarnu ulogu majke i negovateljice. Ovim ubeđenjem se kao glavna, ako ne i jedina relevantna uloga žene svodi na reprodukciju društva. Na taj način žena se limitira u granicama tela, označena da i u politikama reprezentacije ispunjava svoju anatomsку misiju, čime joj se aktivna participacija u socijalnoj arenii gde ima relevantno mišljenje o političkim, kulturnim, ekonomskim i društvenim kretanjima uskraćuje. Ovaj diskurs o ženi predstavlja jedan od najtežih barijera za prevazilaženje u procesu osnaživanja žene, a imajući u vidu njegovu sveprisutnost u ekološkom pokretu, predstavlja i jednu od najbitnijih vrednosnih stavova na čijoj promeni je neophodno raditi.

Kada govore o članstvu i pozicijama u organizacijama, ispitanici i ispitanice vrlo retko koriste rodno osetljiv govor, koristeći u 90% slučajeva imenice muškog roda. Sa druge strane, upitani o ulozi korišćenja rodno osetljivog jezika, većina učesnika i učesnica u

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

intervjuu odgovara pozitivno, navodeći da "ukoliko jezik ostavlja tu mogućnost da se imenice zanimanja navode u oba roda, to treba iskoristiti"¹³. Uprkos tome, dokumenta organizacija, kao i svakodnevna upotreba rodno osjetljivog jezika prisutna je u svega dve organizacije od svih koje su učestvovale u istraživanju. Sa druge strane, paralelno sa opisanim stavovima, postoje i oni drugi: o slobodi žene, njenom napretku i spremnosti na neposlušnost i konfrontaciju sa stereotipima i diskriminacijom. Tako je deo ispitanica naveo primere o insistiranju na rodno osjetljivom jeziku u svim dokumentima, kao i njegovoj upotrebi u svakodnevnom obraćanju unutar organizacija. Mapirale su potrebu za obrazovnim programima i istraživanjima o rodnoj ravnopravnosti i različitim potrebama muškaraca i žena. Postavljaju nacrte budućeg rada u kojem su žene na liderskim pozicijama, u okviru organizacija, volontiranja i apsolutno poverenje onima koje su bile izložene diskriminaciji. Postojanje ovih inicijativa ukazuju na to da je svest o rodnoj ravnopravnosti i njenom značaju u određenoj meri prisutna u ekološkom pokretu i da postoji politička volja za uvođenjem izmena u radu i promenom u vrednosnim matricama.¹⁴

¹³ Ibid.

¹⁴ Unakrsnom analizom podataka, zaključujemo da se ovo dešava pre svega u organizacijama sa većim brojem mladih i u organizacijama koje značajan deo vremena posvećuju edukaciji mladih.

Rodna ravnopravnost u OCD u procentima

1. Od ukupnog broja angažovanih u organizacijama koje su učestvovale u istraživanju 33% čine volonteri i volonterke.
2. Od ukupnog broja onih koji imaju volonterski angažman u organizacijama 66% čine žene.
3. Broj žena koje se nalaze na rukovodećoj poziciji u organizacijama uključenim u istraživanje je svega 28%.
4. Od ukupnog broja mesta predsedavajućih upravnim odborima organizacija, taj broj je upola manji, odnosno svega 14% predsedavajućih su žene.
5. Svega 18% od ukupnog broja organizacija ima jasno definisan dokument ili telo koje reguliše pitanja rodne diskriminacije u organizaciji.
6. Procenat organizacija u kojima je plata zaposlenih 500-1000EUR ili više iznosi 17%, odnosno pet organizacija. Od njih pet, na čelu četiri se nalazi žena.
7. Od osam organizacija kojima rukovode žene, njih šest je registrovano u Beogradu, dok su preostale dve registrovane u Vojvodini (Sombor i Vršac), što dodatno potkrepljuje geografski stereotip o razvijenijem, odnosno modernijem severu zemlje.
8. Od 28 organizacija, samo je jedna prijavila primer rodne diskriminacije i seksualnog uznevredjavanja pri radu.
9. Uprkos činjenici da je zakonom regulisano pravo muškaraca da uz odsustvo sa posla kada postanu roditelji, ova mogućnost nikada nije iskorišćena ni u jednoj od organizacija koje su učestvovale u istraživanju.

Korak napred: primeri dobre prakse iz zajednice

Očuvanje životne sredine, od borbe protiv globalnih klimatskih promena, preko zaštite reka, do sadnje komšijskog drvceta, popravljanja i restauracije starog nameštaja, sve više preuzimaju žene. Taj trend prisutan je globalno, ali i u Srbiji. Ovo su samo neke od inicijativa koje imaju i svoja ženska lica.

Sačuvajmo planinske reke Kraljeva

Inicijativa „Sačuvajmo planinske reke Kraljeva“ nastala je spontano, kao reakcija na vapaj meštana planinskih sela podkopaoničke i ostalih regija i solidarni odgovor na pozitivne i odgovorne građanske aktivnosti drugih inicijativa, te buđenjem svesti građana o pogubnom uticaju izgrađenih malih hidroelektrana (MHE) derivacionog tipa, koji podrazumeva uvođenje kilometara planinskih reka u cevi. Stoga je u ovom trenutku prioritetni cilj inicijative „Sačuvajmo planinske reke Kraljeva“ da se bavi preventivnim aktivnostima, odnosno da građane blagovremeno - koliko je to u novonastaloj situaciji moguće - informiše o planiranim lokacijama za gradnju MHE, izdatim dozvolama za gradnju MHE i vodnom zemljištu datom u zakup za te namene, kako građani ne bi bili zatečeni pojmom bagera i cevi pored njihove reke, ispred njihove kuće, i kako bi mogli da se uključe u čitav proces na vreme ukoliko to žele. Među drugim aktivnostima ovog udruženja, jesu i ekološke akcije uklanjanja smeća iz reka i sa njihovih obala, kao i podizanje svesti janosti o neodgovornom bacanju smeća u reke. Feministkinja Bojana Minović na svojim društvenim mrežama stalno izveštava o novim aktivnostima, arhivira borbu kao i život žena na selu.¹⁵

¹⁵ <https://www.facebook.com/groups/SacuvajmoReke/>, pristupljeno 06.01.21.

Šuma peva

„Šuma peva“ je društveni servis čija je misija iniciranje, stimulisanje, stvaranje, organizovanje i realizovanje akcija koje doprinose kreiranju boljih uslova za život ljudi u oblasti ekologije i zaštite životne sredine. Njihov osnovni cilj je pošumljavanje i podsticanje akcija za pošumljavanje. Okupili su se kao grupa entuzijasta, stručnjaka u svojim oblastima, koji su usred zabrinutosti za planetu zbog klimatskih promena čije su posledice nemerljive, rešili da preduzmu akciju i da iskoriste svoje dosadašnje iskustvo u radu i poznanstva i da mobilišu lokalnu zajednicu da zajedno svako u skladu sa mogućnostima da doprinos očuvanju planete i našeg neposrednog okruženja. Sadnja u gradu ne može da se izvodi neplanski iz tog razloga su se povezali sa gradskim Zelenilom i počeli da sarađuju sa njima. Ostvarili su saradnju sa službom Gradskog zelenila na opština Voždovac, Rakovica, Zvezdara i Vračar i nadaju se da će ta saradnja biti proširana na čitav grad. Sa druge strane Zelenilo je prepoznalo njihove ciljeve i spojilo ih je sa građanima koji su prijavljivali mesta za sadnju koju Zelenilo nije bilo u mogućnosti da izvede. Glavni cilj akcije Drveće za grad je poboljšanje kvaliteta života, podizanje svesti građana o važnosti očuvanja čovekove okoline kroz direktnе akcije kao i uspostavljanje modela saradnje na akcijama pošumljavanja između organizacija civilnog društva, javnog sektora, biznis sektora i građana.¹⁶

Pravo na vodu

Borba protiv usurpacija reka i seče šuma, privatizacije vode i vodnih dobara od 2018. godine je u fokusu ekološke borbe. Zajedničke akcije uspele su da okupe različite aktere – od ljudi koji su se na samom terenu svojim telima borili protiv izgradnji štetnih minihidroelektrana, aktivistkinja i aktivista, do akademskih radnika i radnica. Ove akcije povećale su vidljivost ovog problema i omasovile broj onih koji zastupaju ideju odbrane

¹⁶ <http://www.sumapeva.rs/>, pristupljeno 08.01.21.

šuma i voda. Inicijativa Pravo na vodu je mreža aktivista i aktivistkinja sa idejom zaštite vodnih dobara, koja su u našoj zemlji veoma ugrožena zagađenjem, privatizacijom i neodrživom eksplotacijom. Zalažu se za zaštitu i očuvanje životne sredine, posebno vodotokova, izvorišta, lekovitih voda, jezera i podzemnih voda. Smatralju da voda treba da bude i ostane javno dobro pod demokratskom kontrolom i u javnom vlasništvu kako bi se sprečila zloupotreba radi profita nekolicine privilegovanih privatnika. Svaki čovek mora imati pristup dovoljnoj količini kvalitetne vode da bi zadovoljio osnovne potrebe i ova grupa se pre svega protivi rasprodaji obala, izvora, potoka i sistema vodostaja.¹⁷

Sačuvajmo zelenu Zvezdaru

Inicijativa koja se bori se za očuvanje kvaliteta života građana/ki Zvezdare i ne dozvoljava da sužavanjem trotoara i stvaranjem novih ulica namenjenih kolskom saobraćaju i parkinga, njihov kraj, zdravlje i svakodnevni život unište buka, asfalt i smog. Uspeli su da spreče pretvaranje jedne trećine parka u parking i smanjenje zelenih površina za jednu trećinu. Oni strateški misle o uticaju na životnu sredinu, brinu o uticaju rušenja kuća na stanovnike/ce i dalje implikacije na njihov život. Nepravda i strah za bezbednost ujedinili su ovaj kraj, čiji građani i građanke organizuju kampanje, skupljaju potpise, razgovaraju sa lokalnim odbornicima. Redovno se sastaju, zastupaju i brane javni interes. Park je za sada spašen, a Zvezdara nam je pokazala šta je lokalna akcija.¹⁸

Dve stolice i Majstorice

Ova inicijativa nastala je iz bunda prema svakodnevici dve Beograđanke koje su tokom renoviranja stana odlučile da diskurs muške dominacije u vidu nametanja rešenja tokom renoviranja stana nije prihvatljiv. Tako je koncipirana ideja o nastanku udruženja koje će voditi i u kom će raditi žene i baviti se zanatskim poslovima koji se tradicionalno smatraju muškim – restauracijom i proizvodnjom nameštaja. Ubrzo, inicijativa je

¹⁷ <https://www.facebook.com/pravonavodu/>, pristupljeno 07.01.21.

¹⁸ <https://www.facebook.com/nedamopoljanceicingrijinu/>, pristupljeno 08.01.21.

registrovana 2016. godine kao udruženje koje promoviše zelenu ekonomiju, zaštitu životne sredine i radnu ravnopravnost, što se postiže pre svega kroz restauraciju i popravku starog nameštaja radi smanjenja otpada, kao i osnaživanjem žena kroz njihovu prekvalifikaciju i sticanje stručnih veština i znanja neophodnih za bavljenje pomenutim zanatima. Osim pružanja zanatskih usluga, Majstorice takođe organizuju edukativne radionice i seminare za devojčice i žene, na kojima im osim praktičnih aktivnosti i direktnog rada na obradi nameštaja, organizuju i radionice bazirane na neformalnom obrazovanju na temu rodne ravnopravnosti, ljudskih prava i borbe protiv diskriminacije.¹⁹

Socijalna preduzeća: nove politike (ženskog) udruživanja

Socijalna preduzeća tek su u skorije vreme prepoznata kao pravni model udruživanja, koji ima politički potencijal kojim se smanjuju negativne konsekvene tranzicije i doprinosi većoj mogućnosti zapošljavanja. Programi koji imaju udružene ekonomske i socijalne ciljeve, kroz različite oblike proizvodnje ili davanja socijalnih usluga, nalazimo u radu udruženja građana ili novih oblika zadruga. Stvarajući prostor za žene u kome mogu da ostvare ekonomsku dobit, što zadruga i socijalno preduzeće predstavljaju, kao i nove modele ženskih udruženja, moguće je povećati vidljivost žena kao privrednih subjekata kroz ekonomsku i političku potražnju i njihovu artikulaciju. Žensko preduzetništvo pospešuje ekonomski razvoj, poboljšava rodnu ravnopravnost i obezbeđuje njihov bolji ekonomski status, kvalitet života, životni standard i to naročito onih žena koje iza sebe imaju istorijat nasilja.

Takav primer su i Somborska dobra bašta i Mitrovačka dobra bašta, socijalna preduzeća nastala u okviru projekta „ONAsnaživanje“ usmerenog na ekonomsko osnaživanje žena. Projekat ekonomskog osnaživanja žena „ONAsnaživanje“ pokrenut je u decembru 2013. godine kao rezultat zajedničke saradnje između Fonda B92, Centra za socijalni rad - Sombor (u čijem sklopu je i somborska Sigurna kuća) i SMART Kolektiva. Cilj ovog pilot

¹⁹ <http://facebook.com/dvestolicemajstorice>, pristupljeno 08.01.2021.

projekta bio je doprinos dugoročnjem uvođenju nove usluge socijalne zaštite za žene koje su preživele nasilje ili su u riziku od istog. Naime, ekonomska zavisnost žena – kao proizvod složenog spleta političkih i društveno-ekonomske okolnosti – veoma je čest razlog za nemogućnost dugoročnog izlaženja iz situacije nasilja. Zato je ovaj projekat ponudio model za ekonomsko osnaživanje žena kroz program dodatnog obrazovanja i rad unutar socijalnog preduzeća. Somborska Dobra bašta je socijalno preduzeće koje se bavi proizvodnjom povrća po organskim principima. Svi proizvodi se proizvode uz upotrebu 100% prirodnih rastvora, bez pesticida i veštačkih đubriva. Oni su kvalitetni i zdravi, i gaje se uz puno pažnje. Prodajom proizvoda Dobre bašte finansiraju se treninzi ekonomskog osnaživanja žena. Dobra bašta je takođe trening centar, koji besplatno nudi obuku za žene iz oblasti plasteničke i organske proizvodnje.

Ko upravlja svetom: žene koje kreiraju nove političke mape

Aleksandrija Okasio-Kortez

Aleksandrija Okasio - Kortez (AOC) je najmlađa žena u američkom Kongresu ikad, a i trenutno je najmlađa osoba u američkom Predstavničkom domu. Na dužnost je stupila sa 29 godina, u januaru 2019. Predlozi javnih politika, koje u kongresu i u javnosti promoviše Kortez deo su socijalističke političke agende. Ona se zalaže za besplatno zdravstvo, besplatne školarine na fakultetima, reformu kaznenog sistema, program federalne garancije poslova i veću kontrolu posedovanja oružja. Veća ulaganja u „zelene“ politike su takođe veliki deo njene skice političke budućnosti.

Greta Tunberg

Greta Tunberg je imala 15 godina kada je pokrenula pokret „Ponedeljci za budućnost²⁰“ i inspirisala milione mladih širom sveta da se angažuju oko zaštite klime. Svakog petka je izostajala iz škole da bi protestovala ispred švedskog parlamenta pozivajući svetske liderе da preduzmu konkretnije korake u očuvanju životne sredine. Greta je tinejdžerska klimatska aktivistkinja koja se susreće sa svetskim liderima, govori na generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija i nalazi se na listi 100 najuticajnijih ljudi na svetu. „Ukrali ste mi snove i detinjstvo vašim praznim rečima“, poručila je učesnicima Samita o klimatskim promenama UN u Njujorku. Ona je postala glas i lice aktivizma za zaštitu životne sredine, ali što je važnije pokrenula je nove generacije zelenih aktivistkinja i aktivista da izađu na ulice, organizuju lobističke akcije i samite na kojima se razgovara o klimatskim promenama.

²⁰ Fridays for Future: <https://fridaysforfuture.org/>

Sana Marin

Sana Marin je predsednica vlade Finske i vođa Socijaldemokratske partije Finske. Kada je stupila na funkciju, Marin je postala najmlađa predsednica vlade na svetu sa svoje 34 godine. Koaliciona vlada koju predvodi okuplja još četiri partije, a sve ih vode žene: Marija Oisalo (Zelena liga), Li Anderson (Leva alijansa), Ana-Maja Henrikson (Švedska narodna partija) i Anika Sariko (Partija centra). Njena politika fokusirana je na infrastrukturu, socijalna pitanja i zelene politike.

Mi kao žene lideri možemo da pokažemo da je moguće boriti se protiv virusa i u isto vreme baviti se klimatskim promenama, ulagati u obrazovanje i uvoditi socijalno pravedne reforme u društvu (Sana Marin).

Preporuke za zelenu žensku akciju

Zahvaljujući širokoj lepezi delovanja organizacija civilnog društva, od lobiranja i zagovaranja, preko edukacije i podizanja svesti, do konkretnih akcija u društvu i životnoj sredini, uloga OCD u pospešivanju rodne jednakosti, kao i povećanju vidljivosti ženskog rada i doprinosa kako samom radu organizacija, tako i u društvu u celini, jeste višestruka. Mogućnosti koje organizacije ekološkog pokreta imaju na svom raspolaganju za podsticanje promena kada je rodna ravnopravnost u pitanju kreću se od uticaja na članove i članice njihovih kolektiva, preko korisnika i korisnica njihovih edukativnih programa, do uticaja na svest stanovništva na lokalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou, kroz direkstan uticaj na zakonodavstvo i one koji kreiraju zakone. Usled toga, sledeći niz preporuka delimo u dve kategorije, u zavisnosti od toga ka kom su usmerene.

Preporuke za promene na nivou organizacije

- Dalji razvoj kapaciteta organizacija civilnog društva za uključivanje rodne perspektive u projekte iz oblasti zaštite životne sredine, održive energetike i klimatskih promena je preduslov unapređenja i povećanja efekata i rezultata projekata;
- Uvođenje rodno senzitivnog/diferenciranog jezika od suštinskog je značaja i predstavlja važan i jedan od prvih koraka ka postizanju rodne ravnopravnosti. Zbog toga je važno da svuda i uvek, u različitim komunikacijskim praksama, upotrebljavamo rodno osjetljiv jezik zato što rodno osjetljiv jezik predstavlja mesto društvene moći, daje značajan doprinos poboljšanju vidljivosti žena i ženskog rada;

- Integriranje pitanja i perspektive vezane za pol i rod u politike i programe održivog razvoja radi adekvatnijeg odgovora na potrebe muškaraca i žena, kroz adaptaciju postojećih dokumenata organizacija;
- Konsultacije sa ženama i udruženjima žena o prioritetima u oblasti zaštite životne sredine na svim nivoima jer žene nemaju jednak pristup telima odlučivanja i pristup mestima za formulisanje politika;
- Identifikovanje rol modela za volontere u cilju povećanja broja mladih muškaraca koji bi se priključili radu organizacija u volonterskim angažmanima, u cilju premošćavanja rodnog jaza koji je najuočljiviji u ovom segmentu angažovanja mladih u rad OCD;
- Prepoznavanje i validacija volonterskog rada volonterki kroz isticanje njihovog doprinosa u medijskom prostoru, na društvenim mrežama, ili kroz prioritet žena prilikom procesa zapošljavanja novih članova radnog kolektiva;
- Uvođenje rodno osjetljivog budžetiranja u rad organizacije u cilju podsticanja procesa osnaživanja žena u društvu. Ono se svodi na prepoznavanje onih ženskih potreba i afirmisanje onih projekata koji optimalno i istovremeno realizuju ekonomski, politički i društvene ciljeve: povećanje ekonomski efikasnosti poslovanja, ubrzanje razvoja privrede i društva i smanjenje rodnih nejednakosti;
- Prikupljanje i prezentovanje statističkih podataka razvrstanih po polu u cilju podizanja svesti o različitosti potreba muškaraca i žena, te njihovom adekvatnom adresiranju;
- Uklanjanje barijera koje postoje u organizaciji koje onemogućavaju ženi aktivno učestvovanje u kreiranju politika i vođenju organizacije, odnosno njenoj punoj participaciji kao što je definisano na Hartovoj lestvici participacije;

- Razvijanje edukativnih programa (radionica, seminara, tribina) koje će za cilj imati podizanje svesti i dodatnu edukaciju članova i članica organizacija o principima rodne ravnopravnosti, kao i pružanje više znanja o različitim aspektima koji muškarce i žene čine nejednakim – ekonomskim, socijalnim i pravnim;
- Podržati ženske organizacije u razvijanju ekspertize u oblasti održive energetike, klimatskih promena i zaštite životne sredine.

Preporuke za podsticanje promena na nivou društva

- Prilikom korišćenja medijskog prostora, obezbediti intenzivnu i kontinuiranu medijsku vidljivost značaja učešća žena u kreiranju zelenih politika isticanjem doprinosu žena organizaciji;
- Istraživanje potreba, razvijanje i sprovođenje kampanje podizanja svesti o klimatskim promenama i njihovom uticaju na živote žena;
- Podsticanje jačanja i izgradnje mehanizama na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou koji bi pomogli analizu i procene posledica razvojnih i ekoloških politika na žene;
- Lobiranje na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou za razvijanje i jačanje zelene ekonomije i obezbeđivanje olakšica i stimulansa za socijalno i zeleno preduzetništvo koje iniciraju i čija ciljna grupa su žene, kroz analizu ekonomskog i geografskog konteksta, analizu tržišta, planiranje poslovanja, mapiranje potreba, veština i mogućnosti žena koje učestvuju u ovom procesu.

Prilog 1

Primer prakse: preporuke za uvođenje rodne perspektive u politike u oblasti klimatskih promena

Kao koraci za uvođenje rodne perspektive u politike u oblasti klimatskih promena, usvojene na Konferenciji o klimatskim promenama, održanoj u Buenos Ajresu u Argentini (decembra 2004.) i podržane na Skupštini žena UNEP-a su:

1. Analiza efekata klimatskih promena iz perspektive žena i muškaraca;
2. Uključivanje perspektive žena u dizajn i sprovođenje projekata;
3. Definisanje rodno odgovornih kriterijuma i indikatora;
4. Prikupljanje i prezentovanje statističkih podataka razvrstanih po polu;
5. Prikupljanje i korišćenje talenata, rešenja i doprinos žena i muškaraca;
6. Definisanje ciljanih vrednosti za učešće žena u aktivnostima (na primer, 30% polaznica obuka, korisnica subvencija);
7. Osiguravanje 50% žena u procesima donošenja odluka;
8. Postavljanje dostupnosti informacija i ekonomskih resursa ženama kao prioritetnih u aktivnostima;
9. Fokus na rodno uslovljenim razlikama u kapacitetima adaptacije na klimatske promene;
10. Primena rodne analize i rodno odgovornog budžetiranja u svim finansijskim instrumentima.

Izdavač: Mladi istraživači Srbije

Za izdavača: Tanja Petrović

Urednica: Tijana Ljubenović

Autori: Jelena Višnjić i Dušan Milojević

Beograd, decembar 2020.

Podrška reformama u životnoj sredini

Ova publikacija je nastala u okviru programa EKO-SISTEM Podrška reformama u zaštiti životne sredine koji sprovode Mladi istraživači Srbije, uz podršku Švedske.

Ovu publikaciju finansira Švedska preko Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA). Za sadržaj ovog izdanja je odgovoran isključivo autor. SIDA ne deli nužno stavove i tumačenja izrečena u ovom izdanju.